

Projecte dut a terme per l'IES Doctor Trueta per corregir els comportaments de violència masclista, basat en dos tipus d'estratègia, l'una per corregir comportaments en el moment de la seva detecció i l'altra, de tipus preventiu, per arribar a les arrels del problema i canviar les condicions personals que afavoreixen les desigualtats socials i les agressions.

No me cubras de lunares, un pla d'actuacions per a la prevenció dels maltractaments a les dones

Adelina Inglès i Roca

Psicopedagoga. IES Doctor Trueta.
El Prat de Llobregat

El començament

Ja feia un temps que, al professorat de l'IES Doctor Trueta, ens preocupaven alguns aspectes relacionats amb l'assumpció dels rols de gènere del nostre alumnat i, com aquests rols, els condiciona el comportament i la vida acadèmica.

Els comentaris en aquesta línia corrien d'una reunió a una altra.

A les tutories constàvem la persistència de condicions familiars i socials molt fidels als rols tradicionals de les dones que interfereixen en l'assoliment de l'èxit escolar de les noies i propicien l'absentisme i l'abandonament dels estudis per la seva part. Elles es queden a casa no només per

l'assumpció de les feines de la llar i de la cura de familiars, que comença molt aviat, sinó també per la por de les seves famílies de l'establiment de relacions afectives amb algun noi sense el seu vist-i-plau.

Des del departament de psicopedagogia havíem observat també que, malgrat el nombre elevat de queixes de les noies de manera informal respecte al tracte rebut per part dels seus companys, aquestes agressions no arribaven al servei de mediació del centre, ja fos perquè més tard elles mateixes hi treien importància, ja fos perquè el professorat considerava aquests conflictes com a «normals i propis de l'edat» i se n'oblidaven amb facilitat.

Vèiem que les relacions que s'establien entre nois i noies distaven molt de ser igualitàries i, tot i saber que aquesta situació és generalitzable a la resta de centres de secundària, cercàvem la millor manera d'abordar-la, mantenint el respecte degut per les raons o justificacions culturals que les agreujaven.

Per això vam partir d'un plantejament teòric implementable a qualsevol altre IES i vam ajustar les nostres actuacions a les característiques pròpies del nostre alumnat majoritàriament d'ètnia gitana.

Com interpretem el problema

Interpretem l'assumpció dels rols de gènere tradicionals, les agressions dels nois a les noies en el si del grup i l'establiment de relacions de parella amb comportaments

i actituds abusives per part del noi i de submissió per part de la noia, com l'expressió d'una problemàtica social generalitzada en la cultura occidental hegemònica (també part de la musulmana) que arrossega el llast d'una estructura social patriarcal de clar esbiaix sexista. Les microagressions a les noies i l'existència de relacions abusives, les entenem com a formes de violència de gènere.

Cal explicitar que quan parlem de violència o maltractaments de gènere ens referim a les agressions a les dones pel fet de ser-ho. Aquests tipus de maltractaments reflecteixen en mode superlatiu els valors, rols i actituds sexistes de la societat i, per això, molt sovint passen desapercebuts per a la majoria i no se solen interpretar com a agressions fins que no arriben a un punt màxim de violència, generalment física.

D'una banda, el fet que aquestes relacions siguin l'expressió exagerada del sistema de valors acceptat socialment i que segueixin un continuïum, fa que els maltractaments sovint quedin amagats: rols estereotipats de gènere, sobrevaloració del gènere masculí per sobre del femení, invisibilitat de les dones, desautorització dels sabers considerats femenins...

D'altra banda, la naturalesa d'aquests valors poc qüestionats socialment i acceptats com a naturals potencia la justificació de les agressions amb l'argument que la víctima, la noia, s'ho busca, provoca o n'és part coresponsable perquè accepta la situació.

70 Coeducació

D'aquí ve que ens calgui considerar els rols i les relacions familiars tradicionals, socialment establertes, des d'una òptica igualitària i plenament democràtica per adonar-nos de l'existència de la violència de gènere.

En el cas d'adolescents, diferenciem les agressions que s'esdevenen en les parelles –que en el nostre cas aviat poden ser entre marit i muller– de les microagressions que succeeixen dins del grup d'iguals.

Considerem agressions de gènere dins del grup només aquells maltractaments derivats de la concepció d'inferioritat o discriminació social de les noies pel fet de ser-ho. Com ara:

- Fer comentaris dirigits a les noies sobre el físic i burlar-se especialment de les que s'allunyen dels canons estètics establerts.
- Prendre'ls les coses, donar cops, estirar els cabells de les noies, empènyer-les, tirar-les per terra..., tot «de broma».
- Criticar i insultar les noies que han sortit amb més d'un de la colla, o que els han deixat.
- No reconèixer la necessitat de les noies de tenir relacions sexuals, però intentar tenir-ne ells amb alguna d'elles.
- Considerar objecte de riota els moviments i els gustos considerats «femenins» i discriminar els nois que no es mostren «mascles».

No se'ns fa estrany reconèixer aquests comportaments entre l'alumnat, ni aquí ni en altres centres, protagonitzats tant per

nois com per noies, ja que tots dos grups comparteixen els mateixos valors i prejudicis.

Si observem i/o parlem amb algunes de les noies que tenen parella, podrem detectar també comportaments per part de l'un i l'altra que són indicadors de maltractaments de gènere i que –cas de continuar– aniran agreujant-se fins a fer-se evidents socialment.

Podem resumir els tipus de comportaments dels nois que indiquen maltractament de la seva parella de la manera següent:

- Intent de controlar el que fa i pensa la noia constantment.
- Comparar, menysprear i ridiculitzar constantment la noia.
- No fer-se responsable de les seves conductes envers la noia ni justificar-les.
- Controlar les relacions de la noia, enfrontar-la als altres i aïllar-la.
- Imposar el seu desig sexual per sobre del de la noia.
- Utilitzar sovint el xantatge emocional.
- Malfiar-se de la gent i de la noia, sovint posant-li paranys per enxampar-la en falta.
- Tenir sovint reaccions violentes que poden fins i tot arribar a l'agressió física.

Els indicadors que la noia és víctima de maltractaments són els següents:

- Cedir al xantatge afectiu.
- Intentar entendre i acceptar el noi tal com és.

- Anteposar la continuïtat de la relació afectiva als propis disigs.
- Creure tot el que ell li diu.
- Sentir-se culpable quan ell la culpabilitza i també sentir-se'n pel fet de continuar mantenint la relació amb ell.
- Es va quedant aïllada.
- Li va baixant l'autoestima.
- Se sent culpable de traïció quan explica a algú les seves vivències.

Considerant tot el que hem exposat, vam optar per elaborar un marc ampli d'intervenció, com un puzzle on cadascú pogués incloure les seves aportacions.

Vam aprofitar, doncs, la convocatòria de Projectes d'Innovació Educativa del Departament d'Ensenyament, per concretar aquest pla i fer-lo extensible a la resta de companys i companyes.

Estratègies d'actuació

Ens vam plantejar dos tipus d'intervenció. Una de caràcter puntual per corregir els comportaments de violència masculista en el mateix moment de la seva detecció –ja que entenem que ignorar-la equival a legitimar-la– i un altre de tipus preventiu –més a llarg termini– per arribar

72 Coeducació

a les arrels del problema i canviar les condicions personals que afavoreixen les desigualtats socials i les agressions.

Amb aquest propòsit –la prevenció– i partint de les característiques específiques de la nostra població –nois i noies la gran majoria d'ètnia gitana que sovint confonen els valors propis de la seva cultura amb els de la marginalitat social– elaborarem aquest projecte, el nom del qual *No me cubras de lunares* fa referència al mateix temps als senyals que pot deixar una agressió física (els hematomes) i a les preferències musicals de l'entorn cultural en què ens situem (el flamenc).

I tot i que som conscients que no podem canviar llurs vivències personals i familiars, creiem que podem incidir en la conscienciació de l'existència del conflicte i en el desvetllament de noves expectatives respecte als rols i a les relacions entre els nois i les noies.

Hem inclòs en els continguts curriculars actuacions i programacions específiques per modificar actituds, al mateix temps que hem considerat la coeducació com a aspecte transversal. A poc a poc, el professorat –uns abans que altres– ha anat tenint cura d'emprar un llenguatge co-educatiu, de no oblidar els sabers i la contribució de les dones en les ciències, l'art i la cultura en les programacions, ni de presentar models femenins, o de no fer acudits sexistes. En alguns crèdits s'han adaptat els materials per evitar-ne l'esbiaix sexista i s'han substituït unes activitats per altres de més coeducatives.

Amb el propòsit de renovar-nos pedagògicament i d'implicar en el projecte un sector més ampli de professorat, vam sol·licitar un assessorament de centre arran del qual es van endegar algunes bones pràctiques docents.

El primer objecte de reflexió fou el sentit de la pràctica educativa mateixa, què entenia cadascú per coeducar i el plantejament de si les nostres actuacions eren en general les més apropiades per fer-ho.

Posteriorment, el professorat, repartit de manera interdisciplinària, va observar l'alumnat en tres situacions diferents amb l'objecte d'intervenir, si es creia oportú.

• *Observació de l'ús dels patis a l'hora de l'esbarjo.*

Ens preguntàvem si nois i noies tenien l'espai que els corresponia o si les activitats prefixaven un repartiment desigual.

Resultà que l'espai amb més concentració de nois i noies era el de les taules de ping-pong i que la resta, futbol i bàsquet, eren els més isolats tot i tenir més extensió de terreny, cosa que va animar l'integrador social a continuar la seva tasca de dinamització d'activitats durant l'esbarjo.

• *Observació de la neteja després de la classe d'educació visual i plàstica.*

El professor i la professora que porten el taller observaren que quan arribava el moment de netejar els estris usats durant la classe, les noies hi col·laboraven bastant,

però els nois gens ni mica, i el que era més preocupant per a nosaltres era que, a elles, ja els semblava bé així.

Van fotografiar les mans de les noies i dels nois mentre pintaven, enganxaven, dibuixaven, retallaven o feien fang...; després van gravar en vídeo el final de la classe de plàstica en què quasi ningú netejava. Posteriorment, en gran grup van reflexionar sobre què havíem vist. Nois i noies van opinar sobre les causes i es plantejaren si era o no un problema.

L'activitat va acabar amb la confecció per part de l'alumnat d'un fotomuntatge amb el títol «Tothom serveix i pot netejar» i el text següent: «Les mans que treballen embruten i netegen. Treballem tots i totes. Embrutem tots i totes. Netegem tots i totes.»

Els i les alumnes de 4t curs d'ESO gestionen la cantina sota la supervisió de la tutora. Els beneficis de vendre entrepans a la resta de companys i companyes i professorat del centre, els aprofiten per subvencionar el viatge de fi de curs.

El grup de professorat observador va advertir el repartiment de responsabilitats i de tasques en funció del sexe de l'alumnat.

Les conclusions eren d'esperar: la distribució de tasques seguia un esbiaix de gènere força tradicional: les noies feien els entrepans i els nois cobraven i portaven els comptes.

La tutora va fer saber els resultats de l'observació a l'alumnat i van reflexionar i parlar sobre per què succeïa això, quin refons tenia i per quin motiu.

Les discussions entre l'alumnat foren acalorades, riques, en el sentit que es qüestionaren els valors femenins i masculins del seu entorn, i sorprenents, perquè –a part dels prejudicis de no assumir «tasques pròpies de dones»– en van eixir d'altres com la pressió de la resta de l'alumnat perquè determinada noia elaborés els entrepans, ja que pertanyia a una família amb fama de neta en el barri.

Al final del curs, els nois havien assumit la compra de productes –que en un principi els feia vergonya–, i una noia feia de caixa.

Actuacions de les tutories

En els *crèdits de tutoria*, a més de les activitats puntuals pròpies de cada any –el dia de la violència contra les dones o el 8 de març–, s'inclogueren activitats en les quals les noies i els nois, els professors i les professores compartissin tasques considerades com a pròpies d'un sexe o de l'altre.

Preparació del carnetoltes de la «Manduca»

Vam aprofitar la preparació del carnetoltes, amb la Rua de la Manduca, feta conjuntament amb els altres centres de primària del barri per trencar estereotips. Organitzats per tutories, tothom, tant

74 Coeducació

professors com professores, nois i noies, vam confeccionar les disfresses de cuiners i cuineres: tallar, cosir betes i fer les vores del davantals foren tasques compartides de bon grat per tothom.

Com altres anys, vam participar en la realització del taller específic per prevenir els maltractaments: *Talla els mals rotllos* amb els nois i les noies de segon d'ESO, *La violència a la parella jove* amb el grup de tercer. Encara que pugui semblar redundant la temàtica, el fet que les premisses de les quals parteixen les professionals que fan aquests taller, coincideixin amb les nostres, reforça els aprenentatges i contribueix a crear una actitud més receptiva en el nostre alumnat.

Oferta de crèdits d'enriquiment personal

Bona part del nostre alumnat ha patit històries afectives dures, de les quals s'han defensat com han pogut. Són freqüents les reaccions violentes preferentment dels nois –però també d'algunes noies–, la poca tolerància a la frustració i un nivell molt baix d'autoestima.

Partint d'aquesta realitat i dels comportaments característics dels agressors i de les víctimes hem elaborat un programa d'actuacions per compensar els aspectes personals que més mancances presenten en uns i altres.

És propi dels agressors l'exercici del domini sobre l'altre com a reforç personal, la incapacitat d'expressar sentiments o discrepàncies a través del diàleg, la manca de reconeixement dels sentiments dels altres, la canalització de les frustracions en forma d'ira i posterior descàrrega d'una manera violenta.

Les víctimes es caracteritzen per un baix nivell d'autoestima i l'actitud d'inde-fensió apresada.

Per això, amb la voluntat de fomentar actituds que afavoreixin l'establiment de relacions igualitàries entre nois i noies, potenciem, sempre a títol general, especialment en els nois l'autoconeixement emocional, l'empatia i l'expressió dels sentiments propis de manera assertiva i, en les noies, fomentem, prioritàriament, l'autoestima i el reconeixement de sentiments i defensa dels propis interessos de manera assertiva. Intentem, però, no oblidar la consideració de les casuístiques individuals.

Amb l'objecte, doncs, de potenciar el grau de competència social de les noies i els nois, el departament de psicopedagogia del centre ofereix un crèdit diferent a cada curs de l'ESO; independent l'un de l'altre, però fidels a la continuïtat i coherència de continguts.

Iniciem l'educació emocional a **1r curs amb «Som i sentim»**.

Atenem en primer lloc les necessitats més bàsiques d'identificació d'emocions,

d'autoconeixement d'estats d'ànim i d'expressió del que sentim amb tot l'alumnat i, especialment, amb els nois o alumnes que més els costi la introspecció en aquell nivell.

Programem activitats que generin l'experimentació d'emocions positives com la representació de contes, jocs de rol... amb l'objecte de potenciar la seva aparició en contextos reals. Fomentem també el sentit de l'humor, perquè el considerem un bon recurs per afrontar les adversitats.

Qüestionem els rols de gènere —tasques domèstiques, afeccions, professions— amb materials audiovisuals i contes.

Crèdit de teatre: «Una boda gitana»

Enguany hem treballat l'adaptació d'un conte que posa en discussió les relacions de parella no basades en la submissió de les dones i les diferències en funció del sexe en l'orientació laboral.

Hem aprofitat aquest espai per treballar la relaxació i el contacte personal.

Habilitats socials a 2n d'ESO

En aquest nivell treballem el diferents tipus de pensament, i a través de la discussió de dilemes morals l'alumnat analitza les dinàmiques i les variables que intervenen en els conflictes i aprèn a prendre posició, cosa que fa augmentar el seu grau d'empatia.

76 Coeducació

S'aprofundeix en la tècnica de relaxació, s'adquireixen recursos per canalitzar la ira i expressar els sentiments de manera assertiva.

La gestió de conflictes a 3r d'ESO

Partim del supòsit que els conflictes són inherents en les relacions humanes i que aquests es poden aprendre a gestionar a través del diàleg.

Hem inclòs en el tractament de conflictes la visió de gènere en el sentit que –a banda de presentar casos en què en gestionar-los s'hagi de fer una anàlisi de les situació social d'homes i dones– els nois, especialment, interioritzin la idea de la necessitat de dialogar i d'entendre l'altre posant-se en la seva pell, i les noies s'acostumin a defensar els seus desigs i interessos oblidant-se del «tant és, és així», de manera que desaparegui el sentiment d'indefensió adquirit. Val a dir que la diferenciació de les necessitats amb visió coeducativa ens ajuda a no oblidar la tendència de comportament del grup, però que en la nostra tasca docent no menys-tenim les casuístiques individuals.

**Crèdit d'Orientació personal
a 4t d'ESO**

L'objectiu final del crèdit és que les noies i els nois elaborin el seu Pla de Vida, és a dir un projecte vital en el qual entrin tots els factors que poden ser decisius en el seu desenvolupament com a persones i condicionar el seu futur professional i laboral.

Han d'establir objectius a curt i a llarg termini que conciliïn les seves expectatives tant afectives com laborals, les necessitats d'oci i les de treball, les pròpies amb les familiars...

Els materials audiovisuals de *Chavorrillos*, on es presenten les experiències de nois i noies gitanes que s'han incorporat al mercat laboral, ens van ser molt útils per fomentar l'interès per la formació acadèmica, professional i la posterior inserció laboral del nostre alumnat, especialment les noies. Fou seguint amb la mateixa intenció que vam cercar el contacte amb altres dones d'ètnia gitana de fora del barri.

**Visita de dues mediadores
gitanes de la Fundació Pere Closa**

Al final del primer trimestre –gràcies a la intervenció del promotor escolar del barri– van venir al Trueta dues mediadores gitanes de la Fundació Pere Closa. Elles són models positius per a les nostres alumnes, que vivencien que hi ha una altra manera de viure com a dona gitana sense deixar de ser-ho, gitana. Els van explicar les seves vides, què havien estudiat, amb quines resistències familiars havien lluitat i com s'ho feien ara per fer compatible la seva feina amb «la casa».

Amb els valors compartits i el mateix llenguatge: «¿Qué quieres *achicharrarte* (*quedarte*) en casa?», es van interessar per les inquietuds de les noies, per llurs expectatives laborals, i les van encoratjar a forjar-se un futur professional i laboral.

Algunes alumnes de seguida els van fer confiança i van explicar les seves esperances, les seves pors i entrebancs familiars per sortir a treballar o continuar estudiant.

La dinàmica que es va establir amb les noies de 3r i 4t ens ha permès aprofundir en aquest sentit i mobilitzar les actituds d'algunes noies que fins al moment no s'havien interessat per res més que no fos l'adquisició dels rols familiars

Actualment, la majoria de les noies de 4t estan elaborant els seus projectes de vida relacionats amb el món laboral, la qual cosa ens permet pensar que hem trobat el fil, que anem per bon camí...

contra la violència de gènere i programant actuacions que fomentin el canvi de rols estereotipats d'homes i dones. Com a innovació, el proper curs es farà amb l'alumnat de 4t el taller «Tractament de les dones en els mitjans de comunicació».

És precisament el vessant de la prevenció el que requereix més perseverança i dedicació, a més de comportar la implicació personal del professorat i la convicció compartida que educar és coeducar. Aquest és el repte i ho fem perquè creiem «que paga la pena».

...i continuarem l'experiència

El curs 2007-08 serà el tercer any d'implementació del projecte *No me cubras de lunares*, durant el qual seguirem amb la nostra estratègia d'intervenció puntual quan detectem maltractaments de gènere i d'abordatge des de l'àmbit de la prevenció.

En aquest sentit, tenint en compte la valoració positiva de la compleció dels objectius proposats en els crèdits programats, tenim previst ampliar i aprofundir tot allò relacionat amb l'educació de les emocions –aspecte bàsic en la formació d'identitats de gènere– i continuar oferint aquells crèdits d'enriquiment personal on es fomenten les actituds de diàleg i la gestió de conflictes de manera no violenta. Continuarem també fent tallers específics